

Joan Pau Xammar i Sala (c. 1593-1666) i el seu entorn. Una aproximació cultural i professional

Montserrat Moragues Coscolla*

“No podem aprendre dret, estudiant només dret. Si el dret ha d'ésser quelcom més que una tècnica elemental, ha d'ésser més que ell mateix: una part d'història, una part d'economia i sociologia, una part d'ètica i de filosofia”.

Lord Radcliffe. *Law and its compass*

L'advocacia i el món de la justícia formen part de la vida diària. En tot els àmbits: familiar, escolar, laboral, lúdic, econòmic. Tot es qüestiona, tot és qüestionable i tot és jutjable. Avui dia, qui és acusat, ja sigui justa o injustament, té el dret a ser defensat per algú. És un reclam que ha esdevingut ineludible amb el pas del segle i que forma part dels drets humans del nostre segle XXI. Però, quina relació existeix entre aquest present i el passat de la justícia, quina i com ha estat l'evolució que ha patit? La realitat és que la vida judicial d'avui dia té poc a veure amb la del segle XVII, quan l'ofici d'advocat formava part d'un *cursus honorum* molt específic on la majoria de càrrecs estaven condicionats principalment per la tradició familiar, pels avantatges que propiciava ser-ho i per la voluntat de defensar aquesta posició. La voluntat i les preferències de l'individu quedaven habitualment relegades a un segon terme.

En el treball de recerca que ara presento proposo una aproximació a aquest passat tot centrant-me, concretament, en la figura d'un advocat-

* Treball de DEA, llegit al Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona el dia 29 setembre de 2006, davant un tribunal format pels Professors María de los Ángeles Pérez Samper, Fernando Sánchez Marcos (que n'és el director) i Prim Bertran Roigé.

jurista: Joan Pau Xammar i Sala (c.1593-1666) i en el marc d'una ciutat concreta: Barcelona. Hom es pot preguntar per què Joan Pau Xammar és l'escollit. Representava en realitat un ideal de l'advocacia, o més aviat tot el contrari? En el número 23 de la revista *Pedralbes* (Volum II) vaig trobar un article del professor Fernando Sánchez Marcos que tractava sobre la construcció social del passat, sobre la memòria i la identitat, en la Catalunya del segle XVII. En aquest article apareixien una sèrie de personatges catalans que tenien diferents trets en comú. Tots ells havien escrit història. Un nombre notable d'aquests homes il·lustres havia assolit el grau de doctor en diferents disciplines de l'àmbit del dret. També era altament coincident el seu origen barceloní. Molts d'ells eren juristes. Entre aquests, vaig trobar interessant la figura de Joan Pau Xammar, un home que, entre d'altres càrrecs públics, va exercir en la Reial Audiència l'ofici d'advocat i que, conjuntament amb altres humanistes i en un moment políticament difícil, va formar un cercle que es va dedicar a analitzar i estudiar la seva ciutat, tot recollint la seva història i les seves lleis. Destaquen algunes obres com *Civillis doctrina de antiquitate et religione, regimine, privilegiis et preeminentiis inclitae civitatis Barcinonae* (1644) i *Rerum iudicatarum in Sacro Regio Senatu Cathaloniae sub diversis diffinitionibus cum rationalibus, seu allegationibus* (1657).

En aquest sentit, l'article del Doctor F. Sánchez Marcos em va fer pensar que l'erudit personatge no havia estat investigat d'una manera exhaustiva, que part de la seva obra escrita en llatí no havia estat mai traduïda i que sobre ell, així com sobre d'altres autors de l'època, era necessari encetar un estudi preliminar.

Abans d'iniciar l'exposició del procés d'investigació i dels seus resultats, pot ser bo detenir-nos i preguntar-nos breument en què consisteix l'ofici del jurista. Així quedaran del tot emmarcades les premisses conceptuals de l'estudi. D'acord a la definició del diccionari de la llengua catalana, el jurista és aquell que té com a objectiu donar parer sobre qüestions de dret i defensar els interessos dels altres, especialment en causes i judicis davant dels tribunals. A vegades, aquest jurista s'encarrega de defensar els interessos d'una corporació municipal i de la protecció dels seus privilegis. En el treball he procurat indagar com es desenvolupava aquesta feina a la Barcelona del segle XVII, en un període d'alternances de poder i de confusió pel que respecta a l'àmbit polític i social. Cal però, per comprendre millor el jurista en el seu context adequat, oferir una vi-

sió de les institucions de l'època. Per això, l'estudi s'inicia amb la presentació i contextualització de dos institucions claus en el sistema judicial català del moment: la Reial Audiència i el Virrei –representant del monarca per qüestions relacionades amb la justícia. El virrei era l'encarregat de donar el seu beneplàcit o reprovació als diferents dictàmens que s'aprovaven diàriament. A partir de la seva reorganització en les Corts de 1483, la Reial Audiència va tenir seu fixa a Barcelona. Va perdre així el seu caràcter itinerant, que la portava a seguir contínuament al Monarca allà on fos.

Les Decisions eren els textos de la Reial Audiència que tenien més importància i un prestigi extraordinari. Les Decisions van ser utilitzades com a interpretació autoritzada del dret aplicat i com a orientació per fixar el dret comú, canònic i romà. A partir de la consulta dels diferents lligalls, recopilats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó he procurat fer una breu explicació i plantejar, a partir de tots els documents recollits, com es podria establir un itinerari i un *cursus honorum* de les diferents persones que van gaudir d'un lloc a les diverses sales, incidint en la particularitat de la sala tercera. Més que aprofundir en la Reial Audiència com a institució, el treball es centra en els decrets, en la documentació que aquesta produïa. A partir d'aquí, i de la investigació d'altres estudiosos, he procurat també presentar l'estructura de la institució, les seves diferents sales, els diversos càrrecs del tribunal i els seus mecanismes d'elecció. En referència a Joan Pau Xammar, he volgut analitzar els diferents càrrecs que va ocupar i la seva jubilació, amb el seu *cursus honorum*. Cal recordar, en aquest punt, que Xammar no va tenir només responsabilitats públiques relacionades amb la justícia, sinó que també va ocupar càrrecs a la Batllia, de la qual va ser assessor, i a la Universitat de Barcelona, on fou docent remunerat.

Per contextualitzar correctament Xammar en els seus marcs vitals, presento en el següent capítol la realitat de la institució universitària al segle XVII. Les al·legacions trobades indiquen els problemes de dita institució. He establert un paral·lelisme comparatiu entre la universitat catalana i la castellana i he pogut confirmar la càtedra obtinguda per Joan Pau Xammar en dret a la universitat de Barcelona. Tant a la universitat com en el seu exercici s'evidencia que el nostre jurista va ser un home compromès amb la seva ciutat i amb la tradició romana. He comprovat, a partir de la documentació, que ser professor de decretals consistia en ensenyar la conciliació entre les aparents contradiccions dels textos ca-

nònics i trobar el seu sentit veritable. Si hom estudia la literatura jurídica, en aquest cas la que te relació amb Xammar, pot constatar que molts dels escriptors i juristes vinculats a la política adoptaren algunes actituds comunes: la protesta, sobretot en àmbits polítics; un sentiment d'agonia personal; una recerca de consol que provocà que la filosofia i la religió tinguessin gran importància novament i que moltes de les actuacions i esperances es fessin sota un lema cristià. En el cas de Joan Pau Xammar, en totes les seves obres hi ha un rerafons cristià que l'impulsà a fer la seva tasca. A la vegada, hi trobem un optimisme i una lluita per millorar la seva ciutat en causes jurídiques.

Tot i el temps de crisi que visqué Catalunya, la pràctica i la literatura jurídica es mantingueren i es pot parlar d'una producció elevada centrada en la recopilació i en la fixació de les fonts. Les Constitucions de les Corts de 1599 són un punt inicial en aquesta fixació del dret i la tasca de molts juristes —aquells que he anomenat els grans desconeguts— va servir perquè aquests documents arribessin a nosaltres. El coneixement i la utilització en els seus escrits de les llengües clàssiques, la grega i sobretot la llatina, va obrir les portes al reconeixement de la dignitat de l'home, tal com els humanistes europeus propugnaven a l'inici del s. XVI. Un bon grapat dels autors catalans van beure aquesta idea d'autors d'Itàlia, bressol de l'Humanisme i del Renaixement. Molts d'aquells autors italians escrivien en llatí, encara que altres utilitzessin la seva llengua materna. Se'ls considera, d'alguna manera, els mestres intel·lectuals d'Europa.

Poc a poc, en efecte, va augmentar la utilització culta de les llengües vernacles. El fet d'emprar la llengua de la pròpia nació comportava l'afirmació del sentiment nacional-patriòtic, que també es va donar a Catalunya. Ens trobem així davant d'un sentiment patriòtic i d'una valoració positiva de la pròpia tradició jurídica, fets molt característics de la història del dret català. En el llibre de Jaime Cots i Gorchs, *La vocación jurídica de Cataluña. Ensayo sobre el sentimiento en el pueblo catalán*, 1995, es va entreveïent aquest sentiment i es palesen les diferències entre el dret pròpiament dit i un dret que és identificador, orgull i base de la pròpia nació:

....características raciales del pueblo catalán; la tradición romanista de Cataluña, base de la vocación jurídica de sus habitantes; el seny jurídic català, o sea el sen-

tido práctico basado en la realidad de los actos jurídicos, como exponente de la labor doctrinal de nuestros jurisconsultos clásicos.

Després d'haver estudiat els dos principals àmbits en els quals es desenvolupa la vida de Joan Pau Xammar, s'analitza en el treball un tercer bloc temàtic, en què es tracta la seva trajectòria vital i la seva producció com a escriptor. La primera qüestió que s'havia de resoldre era la precisió del nom del jurista. En alguns casos apareix com a Xammar, altres com a Xetmar i altres com a Xatmar. Quin és el nom més freqüent?

La diferència entre un o l'altre cognom és idiomàtica. Quan apareix Xammar va acompanyat de la forma llatina Iovanni Paulo Xammar, i per tant, és referida al llatí. En la citació d'altres autors consta la forma catalana llatina: Joan Pau Xammar. En canvi en la recerca de documents en llocs públics quan es busca per Xammar, fa la traducció a Xetmar. De manera que trobem una forma llatina, una altra de netament catalana i una tercera que és fruit d'una barreja (nom català i cognom llatinitzat). Xetmar és un cognom català datat a partir del segle XIV.

La segona qüestió fonamental consistia en establir el seu arbre genealògic. En el treball, ha quedat demostrat que Joan Pau Xammar va néixer a Barcelona, en una família considerada noble i amb una tradició vinculada al dret, basada en la disciplina jurídic-catalana. El seu avi, Francesc Xammar va dedicar-se trenta anys a ser oïdor de la Reial Audiència. El seu avi matern, Francesc Sala, va formar part durant trenta anys de la Reial Audiència, va ser nebot de Miquel Sala, Regent la Cancilleria, i va ser el jove del Doctor Ferruz, advocat fiscal de V. M el Rei.

Els seus pares foren Magdalena Xammar i Sala i Joan Xammar. El seu pare es va casar en tres ocasions. La primera amb Estephania Doms, de la qual tingué un filla: Anna Paula Xammar. La segona esposa va ser Eulàlia Sesplenes, que deixà dues filles: Anna Isabel Xammar i Anna Francesca Xammar. Aquesta última consagrà la vida a Déu, mentre que les altres filles es van casar. La tercera i última esposa va ser Magdalena Xammar, mare de dos germans: Joan Pau i Francesc Xammar. Per tant, Joan Pau Xammar gaudia d'una ampla família. Aquests fills estaven sota la tutela del pare i de l'última de les esposes, la mare de Joan Pau Xammar. En els testaments consta que ella s'havia de fer càrrec de tots els fills amb tot allò que comportava: manutenció, vestits, sanitat fins a l'edat de què es casessin.

La literatura sobre la producció jurídica a Catalunya en els segles XVI-XVII deixa un altre qüestió oberta. La majoria de les obres que tracten la matèria esmenten a Joan Pau Xammar però mai revelen el seu lloc de procedència ni l'any de naixement. Solament fan referència al càrrec que professava o lloen la seva tasca d'innovació judicial. Per això, calia iniciar un línia de recerca biogràfica. Les diferents lectures i les primeres hipòtesis em portaren a fer diverses consultes a l'arxiu de Mataró i als arxius de Barcelona. Si en aquests arxius no hagués trobat la informació que cercava, hagués acudit als de Mallorca, terres gironines i Ametlla de Mar. El primer vestigi revelador sobre el seu itinerari vital procedia, però, de les seves obres. En una de les portades dels seus llibres està escrit:

Auctore Ioanne Paulo Xammar Barcinonensi (portada de *De officio Iudicis, et advocati liber unus.*)

L'autor quedava situat a Barcelona. Per altra banda, la informació que aportava el llibre de bateigs i de consultes matrimonials de Joan Pau Xammar acotava la recerca a les parròquies amb què podia haver tingut algun tipus de vinculació (llibre de testament de Joan Pau Xammar, folis 208-211, notari Pedro Martir Llonell, apèndix 2). *In presenti civitate Barcinone in victo dicto del Bayns Nous*

Aquesta pista va fer que cerqués informació a les parròquies que es trobaven al voltant del carrer referit. Entre elles, la parròquia de Sant Jaume al carrer Ferran, Sant Just i Bon Pastor, la del Pi i la catedral de Barcelona amb l'arxiu Diocesà. Tant els testaments com la informació –o no informació– trobada als arxius acabaven remetent-me a l'arxiu del Pi, on es data la defunció de Joan Pau Xammar al Maig de 1666 (Llibre d'òbits de l'Església de Nostra Senyora del Pi. Comença al primer de maig de 1665 i abasta fins l'abril de 1667. Arxiu de l'església de Sta. Maria del Pi.)

El motiu que em va portar a consultar amb deteniment l'arxiu de l'església del Pi fou que el carrer Banys Nous corresponia a aquesta parròquia durant el segle XVII. No obstant, cal apuntar també que l'església de Sant Jaume fou molt important per a la família Xammar ja que la major part dels familiars estaven enterrats allà.

Vaig suposar que en el llibre de comunions pasquals (donatiu obligatori que tot ciutadà pagava a l'església) podia sortir enregistrat Joan Pau Xammar ja que aquesta documentació estava organitzada per carrers.

Actualment, una part es troba a l'arxiu i l'altre a la catedral de Barcelona. Tanmateix, en l'arxiu del Pi no vaig trobar cap informació de comunions referent a Joan Pau Xammar. En canvi, vaig tenir més sort en la consulta del llibre d'òbits, ja que hi vaig poder espigar una referència interessant i extensa sobre la mort de Joan Pau Xammar.

Març de 1666, Dit dia (Dilluns a 8) sepultura de beneficiat de requiem del cos del Senyor joan Pau Xammar donzell doctor del Real Consell estar al carrer dels banys dormit a st. Jaume foren Rector Torner Roca aguilar Cortes Perpinya vinyals Prat Boxe Ferry Conill Comas Solanellas Torras Bruniquer Faneta Mir de li agn Joseph Riera, Fuster nin Bonastra Banus mas ferran Cruilles ferrer soler Miquel Sehola mayor, micer Sholanets ogna Boller..., diacas...

sepultura de Beneficiat de requiem dormit a St. Jaume. 3 sous, parroquia 5 sous, sagristia 1 lliures i 8 sous, campanes 1 lliure i 8 sous, creu 1 lliures i 8 sous. Portants Fuster Mir Banus Mas Ferran Cruilles.

En el llibre de còpies d'òbits, on es registraven les diferents misses que es podien fer pel difunt apareix Joan Pau Xammar. Consta que va fruir d'una setmana de vetlla i diferents misses. Les cerimònies foren a l'església del Pi i l'enterrament a Sant Jaume "dormit a Sant Jaume". La documentació de l'arxiu de l'església de Sant Jaume revela també com havia demanat el difunt en el seu testament que fossin les seves exèquies. S'apunta: "Sepultura a l'Iglesia Parroquial de Sant Jaume de Barcelona e sense pompa mundana i al tercer dia, dit enterrament".

En el treball explico que, malgrat la seva voluntat, el fet de *l'absència de pompa* no es va acomplir del tot, ja que li feren diverses cerimònies i oficis fins el dia del seu enterrament. Vaig estudiar després la documentació procedent de l'església de Sant Jaume (Cal aclarir que la documentació de l'església de Sant Jaume es troba a l'Arxiu del Pi i a l'arxiu diocesà de Barcelona. En el primer es pot trobar tot el que ha quedat després de les destroces de la Guerra Civil i la resta de documentació es troba a l'arxiu Diocesà de Barcelona. Aquest arxiu disposa d'un catàleg de diferents parròquies on hi ha diversa documentació, sobretot pel que respecta al registre de capítols matrimonials), encara que no és gaire extensa ja que bona part va desaparèixer o va cremar-se durant la Guerra Civil. Però afortunadament, vaig tornar a trobar referències de Joan Pau Xammar en el llibre d'òbits de 1666 i la seva còpia que es

guarda a l'església. Aquesta vegada, però, el document feia referència a la sepultura: "a 16 Sepultura general e beneficiat de Requiem del Sr. Micer Joan Xammar, donzell foren aportat a esta Iglesia present Rector Jaume..."

(Llibre de defuncions de l'església de Sant Jaume. Arxiu Diocesà).
En aquest cas, la voluntat del difunt sí que va acomplir-se.

Aquest treball no ha pretès ser un manual de dret, ni tampoc fer un repàs històric exhaustiu. En primer lloc, s'ha fet una recerca i una reflexió teòrica sobre el dret de l'època, condició indispensable per comprendre la producció jurídica del segle XVII. S'ha apuntat, a nivell històric, que el final del segle XVI i el principi del segle XVII pot ser considerat globalment com una època de crisi, amb una població entre estancada i en retrocés: els camps es donaren a mans d'alguns terratinents en detriment de la gent del poble, reeixiren els conflictes per les lluites de poder i retornaren les pestes i la misèria, que provocaren l'emigració de molta gent. L'economia empitjorà progressivament i va decaure el comerç. Es palesa una consciència de crisi, que creà un malestar general: un sentiment d'inestabilitat, de descontent individual i social.

En aquest estudi he procurat tractar diversos aspectes basant-me en els arxius i la documentació de l'època, que són l'eix principal d'aquesta investigació. Per altra banda, he disposat d'algunes investigacions que recentment s'han publicat sobre la temàtica. En destaca l'obra de Joan Lluís Palos *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*. És un treball biogràfic i, a la vegada, una eina històrica en l'estudi de les institucions. La lectura d'aquest llibre i del seu aparell crític m'han ajudat a establir un fil conductor en la present investigació; entre les referències del citat llibre apareixen alguns nomenaments de la Reial Audiència, que han facilitat l'avenç en el procés de recerca. Per altra banda, s'han utilitzat les obres de Lalinde, Pere Molas, M^aAngels Pérez Samper, Jesús Lalinde Abadía i Miquel Àngel Martínez com a fonts bàsiques per l'estudi de la Reial Audiència i de la Universitat de Barcelona. Els manuals i llibres sobre la història del dret català, espanyol i europeu han estat de gran ajut per interpretar molts dels conceptes i per realitzar la investigació sobre Joan Pau Xammar i els seus referents conceptuals.

Del personatge estudiat s'ha establert el seu arbre genealògic, rastrejant els seus orígens de família noble i presentant el seu entorn més proper.

L'anàlisi dels seus testaments (Arxiu de Notaris) ha estat bàsica per establir les seves relacions familiars i socials. S'han traduït documentacions i textos del llatí. Agraeixo la col·laboració de Joan Antoni Mateo, per la gran tasca d'ajut en la traducció de les obres i d'alguns dictàmens que es troben en *l'apèndix documental II*. S'han recollit, algunes traduccions de les seves obres, així com una anàlisi de les relacions amb els familiars més propers. D'aquí el títol. Una aproximació a un home que va viure amb un model de vida elevat, amb passió per la cultura, amb l'esperit i el giny de cultivar i crear el dret català en un període que s'ha definit com a decadent. Per tot això, la vida i l'obra de Joan Pau Xammar plantegen una qüestió interessant, que supera els límits i els propòsits d'aquest estudi i que es refereix als fonaments i a la pràctica de l'advocacia: si les lleis d'un poble reflexen la seva cultura, el seu pensament i, inclús, la seva ànima: podem dir aleshores que l'*ergon* (en el sentit d'obra, treball, Eutrifon, 281a) de l'*advocatus* és capaç, per si mateix, de dotar d'*areté* (en el sentit de virtut. República, 352 e-353 c) al conjunt de la nació política?